

МОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ПРОБЛЕМА ЗРОЩЕННЯ

О.Скубашевська

кандидат педагогічних наук, доцент НПУ імені М.П. Драгоманова

У статті розглядаються шляхи та засоби зрощення мовного потенціалу викладача іноземної мови; обґрунтована роль мовного середовища і необхідність перманентного стажування викладачів іноземної мови у відповідних зарубіжних університетах.

Ключові слова: мовні стратегії, індивідуальний тезаурус, полімовне середовище, кіберпростір.

Вдосконалення особистої мовної стратегії викладача пов'язано з формуванням різних рівнів цього простору: індивідуального мовного тезауруса та інтелекту, індивідуальної мовної стратегії та простору. Під рівнем індивідуального мовного тезауруса розуміємо наявність різноманітних елементів і ознак мовного інформаційно-освітнього простору конкретної людини. В основі індивідуального мовного тезауруса - словесні та жестові мови, що є провідними ознаками мовного інформаційно-освітнього простору. Рівень індивідуального мовного інтелекту припускає здатність конкретної людини використовувати особистий мовний тезаурус (словник) для індивідуального вирішення різноманітних вербальних і невербальних ситуативних задач (від репродукції до творчого пошуку), а також для нейтралізації деструктивних явищ, що йдуть із зовнішнього середовища.

Індивідуальна мовна стратегія має на увазі здатність особи використовувати у всій повноті свій мовний інтелект (перш за все, мовні стратегії поведінки) для конструктивного аналізу різноманітних комунікативних тактик поведінки, а також для усвідомлення своєї індивідуальності, своєї неповторності та унікальності. Індивідуальний мовний словник сприяє актуалізації вольового акту діяльності як такий.

Рівень індивідуального мовного простору розуміється як здатність людини вільно встановлювати зв'язки і відносини з іншими особовими мовними просторами відповідно до духовно-етичних цінностей моральних і етичних норм вербальної та невербальної поведінки, а також з напрацьованим досвідом спілкування в соціокультурних просторах, освоєних особою.

Мовний статус викладача припускає, в першу чергу, повну ясність в розумінні проблеми формування цілісного полікультурного освітнього простору, одним з ключових аспектів якого є мовний а, точніше, полі мовний контекст. По-друге, викладач повинен реалізовувати за допомогою різноманітних мовних за-

собів-символів освітнього простору думку про те, що всі компоненти загальної освіти особи взаємозв'язані, взаємообумовлені. З одного боку уміння без знань неможливі; будь-яка діяльність, навчання, спілкування немислимі без знань і умінь. З другого боку, вихованість - це адекватна знанням поведінка в тому соціокультурному просторі до якого формується конкретне емоційно-творче, позитивне відношення, що виражається через вербальні і невербальні символи полімовного освітнього простору особи, що розвивається.

По-третє, полімовний інформаційно-освітній простір, середовищем функціонування якої постає колектив школи чи ВНЗ, а носієм особа студента та викладача, відображає їх поведінку. От чому, як ніколи раніше в умовах побудови демократичного правового суспільства регуляція власної поведінки, яка виражається в синтезі внутрішньої культури і педагогічно доцільної зовнішньої (вербальної та невербальної) виразності особливо актуальна. Свого часу А.С. Макаренко писав, що "вихованець сприймає вашу душу і ваші думки не тому що знає, що у вас в душі, а тому що бачить вас, слухає вас". Зневага цією стороною діяльності викладача або її повне ігнорування завдає неймовірного збитку становлення студента.

Іншими словами, викладач не тільки усвідомлює, але і упроваджує в практику такий підхід до створення освітнього простору, в основі якого лежить полімовний принцип, а також принципи єдності змістовної та процесуальної сторін діяльності, відповідності освіти у всіх його елементах і на всіх рівнях конструювання вимогам розвитку суспільства, науки, культури та особи.

Отже, провідною позицією стає полімовна освіта, що дозволяє студентам вірно орієнтуватися в сучасному глобальному інформаційному просторі (кіберпросторі) усвідомлювати його як сукупність досягнень людського суспільства, готуватися до взаєморозуміння і продуктивного спілкування представників різних культур, розширювати доступ до іноземної "мовної матриці" та налагоджувати міжнародні

мовні телекомунікаційні зв'язки. У результаті особа повинна отримати уявлення про різноманіття і самоцінність різних культур, уміти орієнтуватися в сучасному суспільстві, вирішувати типові та проблемні задачі із застосуванням вербальних і невербальних знакових форм віддзеркалення психічної діяльності.

Полімовна стратегія немов би полонить собою все:

- від змісту занять до технологічного процесу;
- від організації роботи самого вчителя, його робочого столу до організації розумової, професійно-педагогічної техніки;
- від самостійної роботи на уроці до активної, діяльної участі в роботі науково-практичної конференції, олімпіади, конкурсу;
- від взаємостосунків з одним учнем до цілого шкільного і позашкільного колективу (що вчать, вчителів, батьків, сімей);
- соціокультурна і комунікативна компетентність у всіх сферах життєдіяльності і т.д.

Реалізація цих полімовних компонентів дозволить говорити про справжню демократизацію життя, підйом матеріальної та духовної культури, моральності, розвиток особи, реалізацію творчого потенціалу людей, подолання їх обмеженості та і просто нещастя, про виховання справжнього спілкування, відповідального відношення до праці.

У світлі сказаного головний шлях направлений на впровадження мовних стратегій сьогодні потрібно визначити так: не передача мовних знань, а створення ситуації співпраці, сумісного осмислення і співпереживання, де вчитель виступає як консультант для того, щоб поставити учня в дану ситуацію пізнавальної діяльності, щоб навчальні задачі стали для нього життєвими.

Згідно концепції впровадження мовних стратегій, за основу беруться наступні важливі позиції:

1. Реалізація інтеграційних процесів в освіті вимагає перш за все духовно здорового викладача, високоосвіченого, чутливого до ситуації і зверненого в майбутнє учня. Викладач-вчитель впливає своєю особою на студентів, сам при цьому розвиваючись і удосконалюючись. Особа викладача - одна з головних складових психологічного забезпечення мовного освітнього простору. Саме з цієї причини необхідно більше уваги уділяти роботі зі свідомістю викладача, виявленню причин формування його стереотипів, установок, цінностей.

Розуміючи під педагогічним професіоналізмом комплекс властивостей особи, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності і включає такі елементи, як професійні знання і уміння, педагогічні здібності і педагогічна техніка, в рамках позначеної вище концептуальної сфери особливості значущість набуває необхідність розвивати уміння управляти собою, своєю поведінкою (міміка, пантоміміка; управління емоціями, настроєм; зняття зайвої психічної напруги, створення творчого самопочуття, а також такі здібності, як увага, спостережливність, уява - і техніка мови - дихання, постановка голосу, дикція темп мови).

Дидактичні, організаторські, конструктивні, комунікативні уміння; технологічні прийоми пред'явлення вимог, управління педагогічним спілкуванням, організації колективних творчих справ та ін. - складають другу групу компонентів педагогічного професіоналізму в реалізації мовних стратегій та забезпечують встановлення інтенсивних професійних педагогічних контактів.

В умовах полімовного освітнього простору формування перерахованих вище умінь викладача ми зв'яжемо з використанням різноманітних знаків-символів, що становлять основу індивідуального мовного тезауруса та інтелекту індивідуальної мовної стратегії в особовому мовному просторі викладача.

Наприклад, "жестові мови" допомагають виділити головне, частіше за все попереджають хід висловлюваної думки. Міміка, як і жести, підвищуючи емоційну значущість інформації, сприяють кращому її засвоєнню. У свою чергу, студенти "читають" обличчя вчителя вгадуючи його відношення, настрої. Тому важливо показувати на обличчі і в жестах лише те, що відноситься до справи, сприяє здійсненню навчально-виховних задач.

Якісне володіння культурою усного і письмового мовлення на рідній мові створює передумови для творчої реалізації особи викладача.

Коли говорити про національну мову маючи на увазі не тільки засіб спілкування чи знакову систему для передачі повідомлень, а саме національну мову в потенції - як би "заступник" культури, показник багатства культури. Концепти виникають в свідомості людини не тільки як "натяки на можливі значення", але і як відгуки на попередній мовний досвід людини в цілому: поетичний, прозаїчний, науковий, соціальний, історичний і т.д. Концепт тим більш багаті, чим більш багатий національний, становий, класовий, професійний, сімейний і особистий досвід людини, що користується концептом. В сукупності потенції, що відкриваються в словарному запасі окремої людини,

як і всієї мови в цілому ми можемо назвати “концептосферами” [8].

Таким чином, викладач повинен постійно прагнути вдосконалення мовної діяльності на рідній мові, стаючи гідним носієм багатства національної культури.

Індивідуальна мовна стратегія вчителя, в основі якій знаходиться “концепт” рідної мови, дозволяє оптимізувати інтеграційні процеси в освітньому просторі будучи найважливішим чинником підвищення педагогічного професіоналізму і формування педагогічної творчості.

2. Сучасні лінгвістичні і, в цілому, освітні орієнтири в навчанні, базуються на принципі формування цілісного освітнього простору, одним з ключових аспектів якого є мовна цілісність як на рівні шкільної поліязикової освіти, так і на рівні професійно-педагогічної освіти. Це означає, перш за все, “актуалізацію” проблеми мовного простору всіх, хто стає учасником освітнього процесу. Осмислення професійної мовної поведінки вчителя як одного з варіантів мовної поведінки, аналіз власних комунікативно-риторичних можливостей, а також розробка типології комунікативного простору навчального процесу і його зв'язку з метою та задачами тієї або іншої психолого-педагогічної компенсації - все це може не тільки скласти неординарний шлях аналізу навчального процесу але і зв'язати основні проблеми функціонального погляду викладача на мову.

Полімовний освітній простір як специфічне середовище соціокультурного спілкування повинен базуватися на основі уявлень і аксіом, загальноновизнаних для всіх його учасників. З цим пов'язана перша і навряд чи не найважливіша задача формування мовних стратегій. По суті справи йдеться про одне з головних аспектів суспільної стабільності, умовою якої є плюралістична рівновага поглядів на найістотніші сторони соціального буття. Оскільки суспільна природа людини залишається аксіомою, то і всякого роду зсуви в гуманітарних областях слід засновувати саме на корекції суспільно-світоглядної позиції суб'єктів.

Інша важлива задача полягає в тому, щоб забезпечити вільний розвиток спектру альтернативних програм і концепцій та їх взаємодії. В рамках її рішення особливе значення набуває розширення доступу студентів та викладачів до іноземної “мовної матриці”, що вивчається. Умова ефективності взаємодії між ними – установка на конвергентний “діалог згоди”, а не на суперечність.

3. Сучасна мовна освіта пов'язана з переходом від формально-семантичного до семантико-функціонального погляду на мову. Така позиція продуктивна з погляду налагодження міжнародних мовних телекомунікаційних

зв'язків, освоєння комунікативних функцій мови та спричиняє за собою ряд змістовно-методичних наслідків.

Новий наочний зміст вимагає і нових змістовних форм викладання. Аспект функціонування пов'язаний з переорієнтацією лекційних форм на форми лабораторно-практичні, де аналіз мовного матеріалу занурення в “мову” і бачення її об'ємності, поліфункціональності, “взаємодія” з мовою не тільки зроблять учасників навчання його суб'єктами, але і підвищать суб'єктний статус мови. Освоєння найважливіших комунікативних дій сприятиме зміні та індивідуальній мовній стратегії викладача.

Функціональний підхід до мови неминуче пов'язаний з інтеграційними аспектами освіти. Мова, будучи, по відомій метафорі, “будинком буття”, пов'язана з питаннями психології особи, її світогляду, з питаннями історії і культури суспільства з взаємодією різних культур.

Іншими словами, рідна та іноземна мови покликані допомогти студентам залучитися до кращих зразків повсякденного і ділового мовного спілкування з тим, щоб надалі здійснювати плідну комунікацію на рівні поліпредметної взаємодії зі всіма учасниками освітнього процесу, а також на міжкультурному та міждержавному рівнях.

У зв'язку з тим, що багатство мови визначається не тільки багатством “словарного запасу” і граматичними можливостями, але і багатством концептуального світу, концептуальної сфери, носіями якої є мова і студенти повинні усвідомити, що вони повинні розглядати суспільні процеси як об'єктивну даність, що дозволяє уникати помилок в здійсненні змін в майбутньому. Отже, дуже важливо робити акцент на позитивних зсувах і неминучому прогресі, виховуючи вдячну пам'ять до минулого.

Діалогові лекції, ролеві ігри, знаково-контекстна технологія, «круглі столи», мікроконференції, “відкриті відеоуроки”, конкурси і олімпіади для викладачів - лише деякі з численних організаційних форм які застосовуються для реалізації мовних стратегій.

При цьому оволодіння різноманітними аспектами мовних стратегій повинно носити творчий характер та бути направлено на: а) використання різноманітних прийомів мнемотехніки припускає вихід на знаково-контекстне навчання, б) поліпредметний, поліпрофільний характер навчання не перешкоджає подальшій спеціалізації, в) соціокультурна ціннісна спрямованість змісту завдань включає елементи культурологічної драматизації, г) лінгводидактична тактика вимагає семіотичного аналізу, д) інтерактивний підхід має емоційно-позитивне забарвлення, е) ускладнення відбувається за рахунок характеру виконуваної дія-

льності: від активної репродуктивної і частково пошукової до творчої [11].

Таким чином, слід підкреслити, що лише співтворчість викладача та студента, що припускає комунікативний підхід до освоєння інформаційно-освітнього простору, здатний повною мірою забезпечити розуміння обома учасниками його цілісності. Саме в цілісності і одночасно поліфонічності освітнього простору бачиться можливість якнайповнішої реалізації творчих потенцій викладача та студента, а також ефективного становлення мовного простору особи, що розвивається [7].

Співтворчість викладача та студента, в основі якого лежить співпраця в різноманітній діяльності (праця, пізнання, спілкування), складає перспективну тактику навчання творчості в сучасному освітньому процесі. Співтворчість представляється, з одного боку, як плідне спілкування вчителя і учня за допомогою мовної діяльності (невербальні і вербальні, мовні та комунікативні стратегії). З іншого боку співтворчість розглядається як сумісне перетворення дійсності, більш того, створення нової педагогічної реальності, важливою властивістю якої є її полімовний та полікультурний характер. Творче взаємозбагачення, що відбулося, виявляється в розширенні функціонального поля діяльності обох учасників освітнього процесу, а також у формуванні їх особового мовного статусу в цьому просторі. Це стає одночасно важливою умовою і надійним критерієм успішної співпраці викладача та студента.

Сказане означає, що чим яскравіше виявляються творчі функції, тим продуктивний процес їх спільної діяльності направленої на оновлення як змісту освіти, так і його технологічної бази. При цьому чим вище творчий потенціал студентів, тим більше високі і складні професійні та комунікативні задачі доводиться вирішувати вчителю.

Надаючи виключно важливе соціальне значення творчої самореалізації особи, вважаємо, що свобода вибору стратегії і тактики навчання надання рівних можливостей для кожного у використуванні засобів вербальної і невербальної поведінки стають необхідними умовами здійснення на практиці впровадження мовної стратегії. Звернення до досвіду багаторічної педагогічної практики дозволяє назвати декілька найбільш значних педагогічних мовних стратегій ефективного протікання спільної діяльності викладача та студента.

- Творчість в плануванні і прогнозуванні результатів освіти і виховання не може здійснюватися без урахування педагогом сформованості мовної компоненти діяльності учня.

- Формування і творча реалізація особового мовного простору – це тривалий і без-

перервний творчий процес, що має місце в освітньому просторі кожного уроку будь-якої навчальної дисципліни, а також у позааудиторній та позанавчальній діяльності.

- Організація, регулювання і контроль за освітнім процесом вимагає від педагога уміння чуйно реагувати на щонайменші зміни (як позитивні так і негативні) в індивідуальному мовному статусі учня.

- Облік особової своєрідності мовної “концептосфери” учнів (вік, стать, соціальний статус і т.д.) при колективному характері навчання і виховання – чинник, про який педагогу слід пам'ятати при роботі над вдосконаленням власних мовних стратегій для подальшої їх реалізації в реальному освітньому процесі.

- Навчання мистецтву інтерпретації адекватного прочитання особового мовного простору – важлива педагогічна стратегія, що дозволяє здійснювати справжню комунікацію в процесі утворення особи учня.

Одним з видів самостійної діяльності, якнайменше вивчених в сучасній методиці, є особові стратегії вивчення мови під якими ми розумітимемо систему способів самостійного вдосконалення іншомовних мовних навиків і умінь зовні навчального процесу. Термін “особовий” не є новим для сучасної методики. Г.В.Рогова [14], наприклад пропонує використовувати цей термін для позначення індивідуального читання, вважаючи термін “особовий” більш вдалим по ряду причин, і перш за все тому що особове читання - це читання для задоволення пізнавальних потреб конкретної особи, яке завжди зачіпає духовну сторону цієї особи, ініціюється тим, що самим навчаються, є для нього бажаним і цікавим а не вимушеним і підконтрольним. Представляється доречним використовувати термін “особовий” і для інших видів мовної активності студентів, позначивши їх як особові стратегії вивчення мови у позааудиторній діяльності. Особливістю названих стратегій є їх необов'язковість, не підконтрольність, вони є виразом ініціативи і пізнавальних потреб студентів, напряму залежать від їх індивідуально-психологічних особливостей, запитів та інтересів.

Що стосується стратегій говору і листа, то вони займають незначне місце в загальному об'ємі позааудиторній діяльності. При цьому в говорі домінуючими є такі види як спілкування з носіями мови при особистих контактах і перекладацька діяльність; в письмовій мові це, звичайно ж, написання листів, повідомлень факсиміле і спілкування по електронній пошті з зарубіжними друзями.

Важливим чинником формування постійної потреби в самостійному вдосконаленні мовних умінь є створення ситуацій для самовираження студентів. Такі ситуації виникають

якщо спілкування в навчальній аудиторії здійснюється в умовах повної психологічної сумісності і комфортності, якщо викладач виявляє постійну цікавість до позааудиторної діяльності студентів, якщо вони заохочуються до обміну враженнями та інформацією.

Таким чином, у зв'язку з становленням сучасної мовної стратегії найперспективніші напрями подальшого науково-дослідного пошуку включають:

- Визначення шляхів та засобів ефективного освоєння мови як знакової системи; збереження чистоти полімовного освітнього простору.

- Створення умов для унікального мовного існування особи, збереження своєрідності його мовної діяльності.

- Визначення ефективних технологій і методичних стратегій підтримки атмосфери взаєморозуміння викладача та студента в процесі праці, пізнання і спілкування, форму-

вання метамови навчального пізнання в освітньому просторі.

- Створення умов для співтовариства, в якому інтеграція освітян дозволить виступати ініціаторами екологічно чистого інтегрованого полімовного простору як в школі, так і ззовні неї.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що полікультурність в освіті і багатобічний, поліпредметний і міждисциплінарний підхід до змісту знань, забезпечення інтеграції навчальних дисциплін змістовна інтерпретація взаємозв'язків людини з природою і суспільством – шлях, який може сприяти глобальній самоорганізації людства і одночасно бути умовою входження конкретної людини особи в єдиний світовий інформаційно-освітній і комунікативний простір, а постійна робота вчителя по вдосконаленню індивідуальної мовної стратегії – найважливіше джерело підвищення педагогічного професіоналізму і майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.А. Время и его преодоление // Хрестоматия по философии. – М.: Логос, 1997. – С. 37-45.
2. Аскольдов С.А. Время онтологическое, психологическое и физическое // Мысль. – 1992. – № 3. – С. 22-28.
3. Астафурова Т.Н. Варьирование языковой деятельности в межкультурном деловом общении // Языковая личность: жанровая языковая деятельность. – Волгоград, 1998. – С.25-29.
4. Бодалев А.А. Вершина в развитии человека: характеристики и условия достижения. – М.: Наука, 1998. – 294 с.
5. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. – М.: Просвещение, 1982. – 209 с.
6. Бражник Е.И. Альтернативное образование в поликультурном обществе. – Спб.: Питер, 2000. – 294 с.
7. Буланкина Н.Е. – Режим доступа: <http://www.edu.nsu.ru>
8. Буланкина Н.Е. Концептосфера гуманистического образования: Учебно-методическое пособие / Н.Е. Буланкина, В.Н. Турченко. – Новосибирск: Изд-во НИПКиПРО, 2004. – 184 с.
9. Лиферов А.П. Интеграция мирового образования - реальность третьего тысячелетия. М.: Педагогический поиск, 1997.
10. Лиферов А.П. Образование будущего: глобальные проблемы – локальные решения (технология диагностики образовательных процессов). – Рязань: Изд-во РГПУ, 1996. – 216 с.
11. Лихачев В.Д. Текстология: Краткий очерк. - М.: Наука, 1964. – 102 с.
12. Лиферов А.П. Культурологическая составляющая интеграции мирового образования. – Рязань: Изд-во РГПУ, 1996. – 192 с.
13. Плужник И.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов в процессе профессиональной подготовки. – М.: ИНИОН РАН, 2003. – 159 с.
14. Рогова Г.В., Ловцевич Г.Н. Особове читання // Іноземні мови в школі. – 1994. – № 1. – С. 98-102.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2009 р.

